

TEOS ARAŞTIRMALARI 1995

*Numan TUNA **

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğü tarafından desteklenen Teos Araştırmaları Projesi 1995 yılı çalışmaları Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma Merkezi (ODTÜ TAÇDAM) adına Doç.Dr. Numan Tuna'nın başkanlığında, T.C. İzmir Müze Müdürlüğü'nden Sayın Kadri Sayılğan'ın katılımıyla, 13.01.1996-01.10.1996 tarihlerinde yürütülmüştür. Burada, Teos Araştırmaları Projesi'ni destekleyen Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğü ile başta Seferihisar Belediyesi Başkanı Sayın Etem Çalış olmak üzere tüm Seferi-hisarlılar'a ve İzmir Müzesi yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.

1995 yılı çalışmalarında, öncelikle akropoldeki Arkaik Çağ yapılarında önceki yılların rölöve çalışmaları bitirilmiş, theatron, bouleterion gibi anıtsal yapılarda ise mimari belgeleme çalışmaları başlatılmıştır. Mimari rölöveler, akropol çalışmalarında Mimar Zeynep Durmuş ve İstemi Baykal, theatronda Mimar Zeynep Durmuş, bouleterion yapısında ise Mimar Serazer Pekerman ve Mine Hamamcıoğlu tarafından yapılmıştır.

Teos araştırmaları kapsamında 1993 yılından itibaren ayrıca sürdürülen arkeo-jeofizik çalışmaları, 1995 yılı sezonunda da Dr. Mahmut G. Drahor tarafından sınırlı olanaklar ile yürütülmüştür.

Akropol/temenos alanı

Değerli bilim adamı Dr. Mustafa Duran Uz'un vefatından sonra, 1993 yılında tekrar ele alınan Teos araştırmalarında özellikle akropolde bulunan arkaik yapılardan hekatompedon ölçülerindeki tapınak ve altarda rölöve çalışmaları 1995 yılı kampanyası sonunda belirli bir aşamaya getirilmiştir.

(*) Doç.Dr.Numan TUNA-TAÇDAM ODTÜ, ANKARA

Günümüzde Kocakır Tepesi olarak isimlendirilen Teos Akropolü taş kısmında, temenos alanı olarak düzenlenmiş terasın ortasındaki kayalık kesim üzerine hekatompedos tapınak yer almaktadır. Tapınak doğu-batı doğrultusunda; tapınağın tam ortasından geçen eksen üzerinde, 15 m doğusunda da arkaik altar bulunmaktadır. Fransız bilim adamları tarafından yüzyılımızın başında yapılan çalışmalara ait yayınlarda ve daha sonra Dr. Mustafa Duran Uz tarafından başlatılan araştırmalar kapsamında hazırlanan rölövelerde¹ görülmeyen bazı yeni izlerin de saptanarak, 1995 yılı sezonunda belgeleme çalışmasının sonuçlandırılması bu önemli tapınak için -yüzey temizliğinin elverdiği düzeyde- bazı değerlendirmelere izin vermiştir:

Bu ince uzun yapıyı belirleyen duvarların genellikle iri boyutlu ve dikdörtgen biçimli, fazla işlenmemiş blokların sadece dış yüzlerde bağlantıların düzgün sağlandığı bir tarzda örgülü olduğu görülmektedir (Şekil: 1; Resim: 1). Duvar kalınlığı bir çok yerde 1.75 m dir. Doğu-batı ekseninde uzanan yapı güney duvarı boyunca akropolün zirvesini oluşturan kayalığa yaslanmaktadır (Resim: 2). Güney duvarı stereobat taş sırası batı ucu uzanımında -yerel bir çöküntü nedeniyle- eğimlidir. Kuzeydeki kalın temel duvarını oluşturan stereobat taş sırası doğu ucundan itibaren oldukça iyi korunmuştur. Batı uzanımında daha üst kotlarda stereobat taş sırası bitiminde devam eden düzeltilmiş anakaya ve düzensiz irili-ufaklı bloktan oluşan euthynteria döşemesinin varlığı, cella duvarının çok arızalı anakaya nedeniyle oldukça yükseltilmiş bir temel düzlemi üzerinde yükselmiş olabileceğini göstermektedir (Şekil: 1). Kuzey temel duvarı uzanımında doğu ve batı uçlarda taş blokların bağlantıları düzgün dış yüzleri ile belirgindir. Doğu uçtaki 31.65 kotunda dış yüzleri düzgün bağlanmış taş blok dizileri stylos-in-antis sırası için tanımlanabilir. Bu bloklardan 5 m daha doğuda bir düzleme ait olabilecek ikinci bir taş dizisi daha bulunmaktadır; ancak, bu bloklarla ilişkili platform oluşturabilecek başka herhangi bir yapılanma görülmemiştir.

Saptanan duvarlara göre, cella için 38.46 x 7.30 m ölçüleri elde edilmektedir. Bu ölçüler, daha çok İ.Ö. 8. yüzyıl ortalarına tarihlenen ilk evre Samos Heraionu'ndaki hekatompedos yapısının cella için 6.50 x 32.86 m ölçülerinin verdiği orana (1:5) yakındır². Samos'taki heraiion yapısında 5.5 m olan cella duvarları arası açıklık için çatıyı destekleyen

(1) Y. Béquignon, A. Laumonier, "Fouilles de Téos, 1924", *BCH* 49 (1925), sh. 284 vd.; N. Tuna, "Teos Araştırmaları, 1993", *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Anıtlar ve Müzeler Gn.Md. (Ankara: 1994), sh. 167 vd.

(2) H. Berve, G. Gruben, *Griechische Tempel und Heiligtümer*, Hirmer Verlag (München: 1961), sh. 237-238.

tek sıralı sütun dizisi düzenlemesi, burada 4.23 olan açıklıkta gerekli görülmemiş olmalıdır. Ayrıca, 0.55 m kalınlığında Samos'taki heraiion cella duvarlarına göre oldukça kalın temel duvarlarına (1.76 m) sahip Teos hekatompedos yapısı, 3 metreyi aşan kot farkına sahip temel duvarı seviyeleri ve güney temel duvarı boyunca ortalama 1 m daha yüksekte belirli bir amaç için düzeltilmiş anakaya düzlemi gibi özellikleri ile altyapı, üstyapı ve çatı sistemine ilişkin çözümlenmesi gereken bir çok problemi ortaya koymaktadır³.

Doğuda bulunan altar yapısının ölçüleri özellikle kuzey kesimde iyi korunmuş euthynteria döşemesi (Resim: 3) ve doğuda kalkan duvarı temeli ile belirlenmektedir (Şekil: 2): Yapının şimdilik görünen 9.56 x 18.20 m boyutlarında korunmuş bölümü, gelecekte yapılacak kazılarla kesinleştirilebilir. Yapılan yüzey temizliğinden sonra, altarı doğuda sınırlayan kalkan duvarının korunmuş uzunluğunun 14.80 metre olduğu saptanmıştır; kalkan duvarın temelini oluşturan iri taş blokların oturdukları seviyede 40-60 cm değişen kalınlıkları bulunmaktadır. Kalınlığı 2.43 m olan kalkan duvarı temelinde taş bloklar tapınak cella duvarındaki gibi sadece dış yüzlerde bağlantıların düzgün sağlandığı bir tarzda örgülüdür. Kalkan duvarın güney ucunun altarın güney cephesinde korunabilmiş üst sıra taş döşeme ile ilişkili olarak sınırlanmış olduğu görülür. Özellikle kalkan duvarın örgüsünde ve doğu kesimde euthynteria döşemesinde görülen devşirme malzemeye dayalı olarak, altar en az iki evreli yapım görmüş olmalıdır. İkinci yapım aşamasında kalkan duvarın güneye doğru uzanan genişleme ile hekatompedos tapınak ekseninde yapılmış ilk evreye göre simetri bozulmuş görülmektedir. Buna göre, altarın kuzeydoğu kesiminde bulunan euthynteria döşemesi ilk evreye ait olmalıdır; kalkan duvar ikinci evre ile ilişkilidir. Teos altarı Samos Heraionu'ndaki İ.Ö. 550' lere tarihlenen 7. evre 36.57 x 16.58 m boyutlarındaki anıtsal Rhoikos altarına göre daha küçük ölçekte kalmakla beraber⁴, olası adak masasının yapıldığı doğu kalkan duvarı ile benzer bir yapıda olduğu söylenebilir.

Kalkan duvar doğrultusunda ancak 15 cm daha doğu yönünde genişleyen 2.50 m kalınlıkta teras duvarı döşemesi bulunmaktadır (Şekil: 2).

- (3) Akropoldeki temenos alanı güneybatı ucunda ince grenli beyaz mermerden yapılmış, sıkışık ve uzun yumurta dizili benzeri Samos Heraionu'nda ele geçmiş arkaik İon sütun başlığı bulunmuştur (Y. Béquignon ve A. Laumonier, *a.g.m.*, sh. 286.). Samos Heraionu'ndaki Hekatompedos Tapınağı ile karşılaştırma için bk: E. Buschor, *Ath. Mitt.* 55 (1930), sh. 13-17; G. Rodenwaldt, *Griechische Tempel* (1941), sh. 12-14; W., H. Plommer, *Ancient and Classical Architecture*, (1957) sh. 118-119; V. Scully, *The Earth, the Temple, and the Gods*, (1962) sh. 50; J. J. Coulton, *Greek Architects at Work*, Paul Elek (London: 1977), sh. 31-32.
- (4) H. Berve, G. Gruben, *a.g.e.*, sh. 236-237.

Kalkan duvar güney ucunun üzerine oturduğu görülen bu teras duvarda bloklar çağdaşı diğer arkaik duvarların benzer duvar örgüsüne sahiptir; burada bloklar altarın doğu cephesindeki teras boyunca çökmeye bağlı olarak doğuya, teraslama yönüne eğilimlidir. Bu duvar döşemesine hemen batı yönünde yaslanan 30.67 kotunda taş sırasının belirlediği platform temenos alanına giren tören yolu eksenini ile ilgili olmalıdır⁵.

Theatron

İkinci çalışma alanı theatron yapısında olmuştur. Fransız araştırmacılar tarafından da ilgi konusu olmuş theatronun⁶ 1963 yılında Prof. Dr. Yusuf Boysal ve Prof. Dr. Baki Ögün ekibi tarafından özellikle skenenin 2/3 ü, kısmen de orkestra bölümü kazılarak, tarihleme için çok önemli bilgilerin açığa çıkması sağlanmıştır⁷.

Theatron, doğu analemma duvarı kuzeydoğusunda yer yer anakayanın yüzeyde görüldüğü gibi kalker yer yapısına sahip Kocakır Tepe'nin güneydoğusunda doğal bir sırt üzerine oturmuştur. Theatron Roma Çağı'nda, doğal yamacın elverdiği cavea kapasitesine eklenen yeni oturma sıraları için gerekli olan yüksekliği ve eğimi sağlayan altyapı üzerine oturtularak genişletilmiş olduğu görülmektedir (Şekil: 3). İlk evre, parodos çıkışlarında orkestradan analemma duvarlarının yön değiştirdiği noktaya kadar olan bölümde görülen atnalı plan ve analemma duvarlarında değişen örgü tekniği ile belirgindir (Şekil: 4; Resim: 4). Ayrıca bu evre ile ilişkili olarak, orkestraya üç çıkışlı skene yapısı ve buradaki mekanlar Roma Çağı eklerinden ayırılmaktadır⁸.

Roma Çağı'nda orkestraya doğru genişleyen ve yükseltilmiş platformu ile proskene eki belirgindir. Ayrıca bu düzenlemede parodos çıkışlarının kapatılması, orkestranın cavea ile doğrudan bağlantısını sağlayan merdiven çıkışlarının iptal edilmesi, orkestrayı sınırlayan orthostat sırasının yükseltilmesi ile bindirme tonozlarla cavea genişlemesi gibi önemli değişikliklerin yapıldığını göstermektedir. Roma Dönemi cavea genişletmesine ait analemma duvarlarının hem doğu hem de

(5) Platformun birkaç metre batısında Fransız araştırmacılar tarafından beyaz mermerden bir aslan heykeli ele geçmiştir. Anıtsal bir yapıyı süslediği formundan anlaşılan heykelin temenos alanı girişindeki olası propyleion yapısına ait olduğu tahmin edilmektedir. (Y. Béquignon ve A. Laumonier, *a.g.m.*, sh. 285-286.)

(6) *Y.a.g.m.*, sh.286-287.

(7) B. Ögün, "Tecos Kazıları, 1963", *T.A.D.* XIII-1(1964), sh. 116.

(8) Batı analemma duvarı yakınlarında bulunan yazıtlar theatron yapısını İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlemektedir (Y. Béquignon ve A. Laumonier, *a.g.m.*, sh.287, 298-305.).

batı kesimde paye destekli olarak yapıldıkları saptanmıştır. Orkestrada bulunan pişmiş toprak künk tesisat ise Roma Çağı'nın en son evresinde yapılmış olmalıdır.

Cavea, dolgularla örtüli orkestradan yaklaşık 15 m kadar bir yüksekliğe kadar korunmuştur. Theatronun diazoma ile bölünmüş olduğu bir seviyede pozalana harçlı, moloz kalker taş örgülü tonozların taşıyıcı olduğu galeriler (Resim: 5) ile seyirci giriş-çıkışları sağlanmıştır. Burada kısmen korunmuş tonozlu galerilerin 2.95 m genişlik ve 3.20 m yükseklikte oldukları saptanmıştır.

Yakındaki Sığacık Kalesi yapımında kullanılmış olduğu tahmin edilen theatron oturma sıralarının daha Fransız araştırmacılar döneminde bütünüyle sökülmüş oldukları bilinmektedir. Ancak in situ olmayan bloklarda yaptığımız incelemede, oturma sıralarının basit bir profile sahip oldukları görülmüştür; ortalama yükseklik 37 cm, oturma alanı 36 cm, ayak koyma yerleri de 28 cm ölçülmüştür. Benzer profilli, ancak bir köşesi aslan ayağı biçiminde biten 65 x 69 x 40 cm boyutlarında mavi Teos mermerinden yapılmış bir blok taş theatron yapısını kuzeyden çeviren eski tarla yolu kenarında bulunmuştur; bu blok oturma sırası başına ait olmalıdır. Roma Çağı'nda farklı dönemlerde değişime uğradığı yapım eklerinden görülen Teos theatron yapısında en önemli yapım evresinin Hadrian döneminde gerçekleştiği, skene yapısına ait çok sayıda bezemeli mimari üstyapı elemanlarından anlaşılmaktadır.

Bouleterion

Agoranın kuzey köşesinde yer alan bouleterion⁹, 1993 yılında incelenmeye başlanmış, ancak 1995 yılı sezonunda 1/100 ölçekli rölöve çalışması bitirilmiş bir diğer anıtsal yapıdır. Doğal zeminden 4-5 m yükselen ve yaklaşık 3 m kalınlığında teras duvarı ile oluşturulan dolgu üzerine oturmaktadır (Şekil: 4). Merdivenlerle cavea dört kerkidese bölünmüştür. Geniş bir yarım daire oluşturan oturma yerleri yapının köşelerinde yer almadığından, burada tanımsız mekanlar bırakılmıştır. Kapalı bir mekana sahip olması gereken bu yapının 3.93 m kotunda fil ayak dizilerinden skeneye kadar yaklaşık 16 m lik açıklıkta çatı yükünün nasıl taşınabildiği araştırılmıştır. Bu bağlamda yaptığımız incelemelerde, oturma sıralarında yapının çatı sistemini destekleyen dikmeler için yeterli sayıda ve büyüklükte yuvaların yer almadığı görülmüştür. Buna göre, Teos Bouleterion yapısının İ.Ö. yaklaşık 170

(9) Bouleterion yapısı ilk kez 1924 yılında Fransız araştırmacılar tarafından sondaj kazıları ile ortaya çıkarılmıştır. (Y.a.g.m., sh. 288).

lerde yapılmış Miletos Bouleterionu'nda olduğu gibi¹⁰ , oturma sıraları üzerine dayanan kalın ahşap dikmelere sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, Priene'deki bouleterion yapısına benzer bir şekilde¹¹ iç mekanda batı duvarı boyunca görülen fil ayaklar ile çatı yükünün taşınması sağlanmış olmalıdır.

Orkestra ve skene bölümleri henüz kazılı olmadığı için planı kesinleşmeyen yapıda şimdilik 12 oturma sırası görünmektedir. Oturma sıraları kırma taş ve toprak dolgu üzerine gelen delikli kaba yontulmuş beyaz kalker taş blok dizileri üzerine mavi Teos mermerinden iyi işçilikte yontulmuş oturma blokları yerleştirilmiştir. Oturma sırası bloklarında uzunluk 70-150 cm, genişlik 70-93 cm arası değişmektedir. Basit profile sahip basamaklarda yükseklik 35 cm dir. Taş blokların birbirlerine 4-6 cm binmektedir. Oturma sırasında oturma alanı 34 cm, ayak koyma yeri 45 cm, oturma alanı yaklaşık 2 cm yükseklik farkı ile ayrılmaktadır. Merdiven genişlikleri 55 cm, derinlik 34 cm, merdiven rıh yüksekliği 18 cm ölçülmüştür (Resim: 6).

Arkeo-jeofizik çalışmalar

1993 yılından itibaren Teos ören yeri kapsamında parsel birimi itibarıyla yürütülen sistematik yüzey araştırmalarını bütünleyen arkeo-jeofizik çalışmalar başlangıçta doğu-batı yönünde alınan çeşitli profiller ile günümüzde tarla teras duvarları yapısının antik kent duvarları ile yüksek düzeyde bağlantılı olabileceğini ortaya koymuştur. Nitekim, 1962-1964 Teos kazılarında yapılan açmalardan özellikle E çukurunda bulunan farklı evrelere ait duvarların aynı eksende uzandıkları, bunun sonucu olarak sürekli yükselen sokak dolgularına rastlandığına ilişkin bulgular¹² arkeo-jeofizik sonuçlarını doğrular nitelikte bulunmuştur. Bu kazılarda farklı sektörlerde ele geçen duvar uzantılarının Teos'da Arkaik Çağ'dan itibaren belirli bir ızgara plana ait ipuçlarını göstermiştir. Bu bağlamda, antik kentin yapısal örüntüsünü verebilecek arkeo-jeofizik çalışmalarını öncelikle akropol ve güneyinde gerçekleştirilmiştir.

Dr. Mahmut G. Drahor tarafından yönetilen arkeo-jeofizik çalışmaları kapsamında özellikle üç alanda ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Bunlardan akropolün güneydoğusunda 35 x 42 m boyutlarında 2 ve 4 m düzeylerinde elektrikli direnç yöntemi uygulanan alanda belirgin ano-

(10) H. Knackfuss, *Das Rathaus von Milet* (1908), passim.

(11) W.A. McDonald, *The Political Meeting-Places of the Greeks* (Baltimore: 1943), passim.

(12) B. Ögün, *y.a.g.m.*, sh. 116-117.

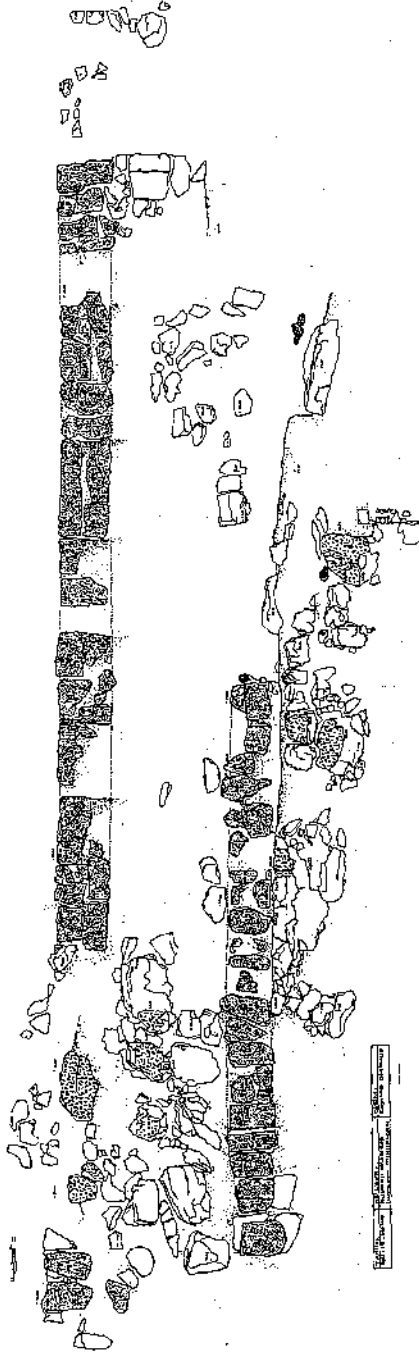
maliler gözlenmiştir. Ne var ki, 1962 yılında burada yapılan, C çukuru olarak isimlendirilen sondajda anakayaya rastlanıldığı bildirilmektedir¹³. Tiyatronun 200 m güneyinde 1962-63 yıllarında açılan E çukuruna¹⁴ yakın kesimde 30 x 60 m boyutlarında yaptığımız çalışmada ise, çok belirgin duvar izlerine ait örüntü saptanmıştır. Ayrıca, akropoldeki temenos alanı güneybatısında 30 x 60 m boyutlarındaki alanda da ilginç yapı gruplarına ait anomaliler saptanmıştır.

Saptanan bu anomali dağılımları ile beraber, önceki yılların arkeo-jeofizik sonuçları ve ayrıntılı parsel fişlerine girilen sistematik gözlemlerin beraberce değerlendirme çalışmaları sürmektedir; bu çalışmanın sonucunda ileride yapılması planlanan kazılar için antik Teos'un arkeolojik dolguları hakkında oldukça değerli veri-tabanı oluşturulacaktır.

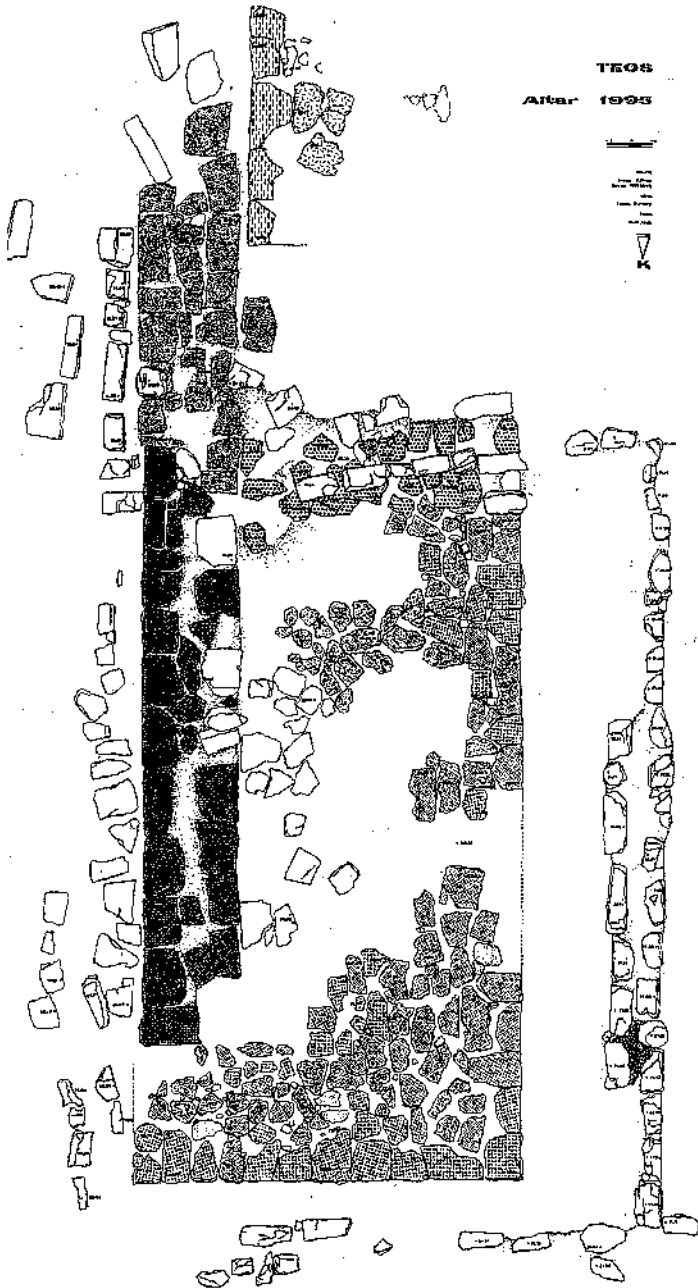
(13) Y. Boysal, "1962 Senesi Teos Kazıları Hakkındaki Kısa Rapor". *T.A.D.*, XII-2 (1963), sh. 6.

(14) B. Öğün, *y.a.g.m.*, sh. 116-117.

A
TINCE KESİTİ
TARAFIYAN

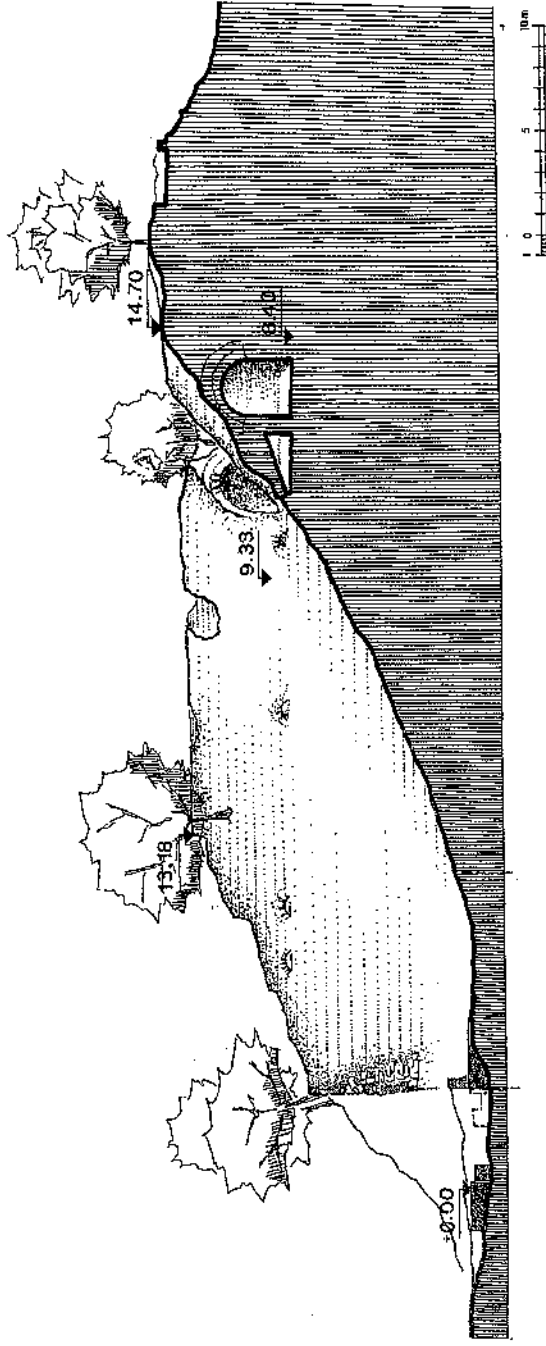

Şekil : 1

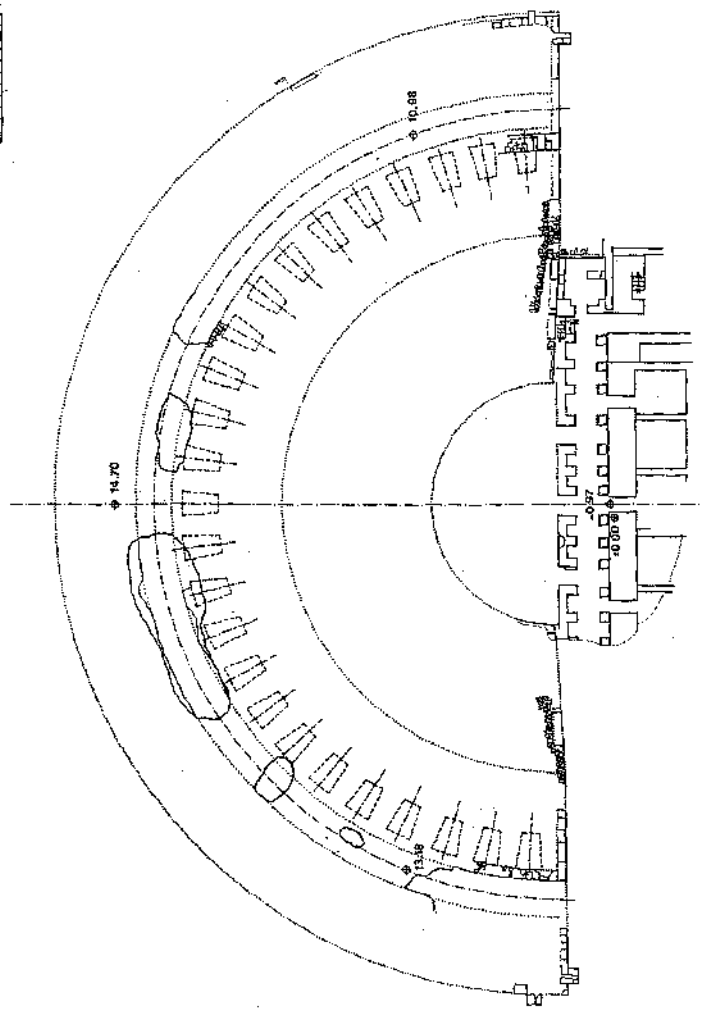
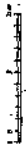
Şekil : 2

TEOS 1995 ANTİK TİYATRO

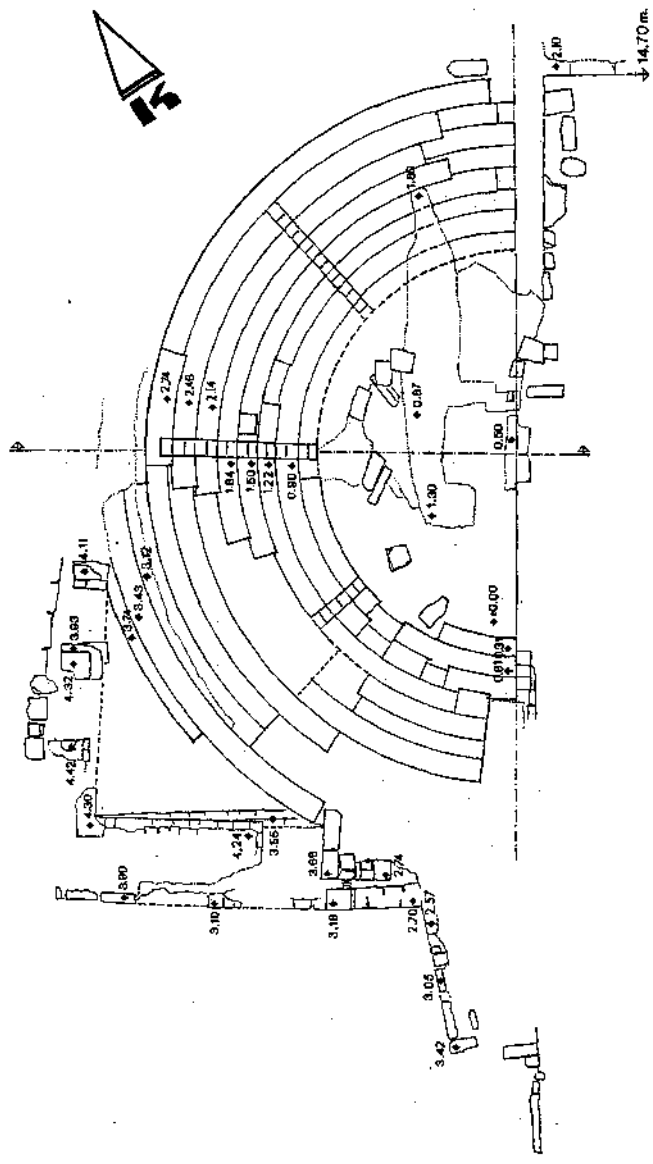
Şekil : 3

TEOS 1995 Antik Tiyatro

Sekil : 4

**TEOS 1995
ODEON**

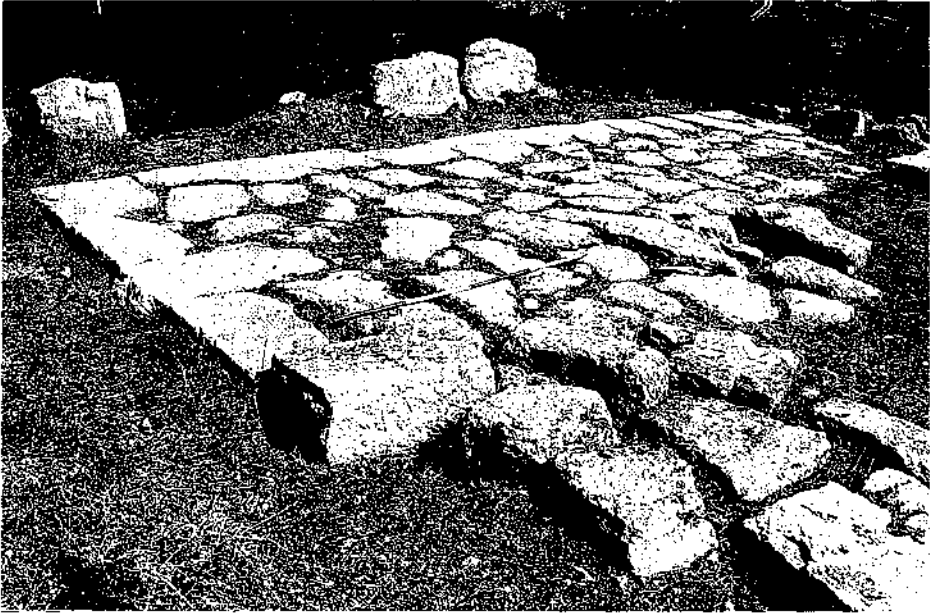
Şekil : 5

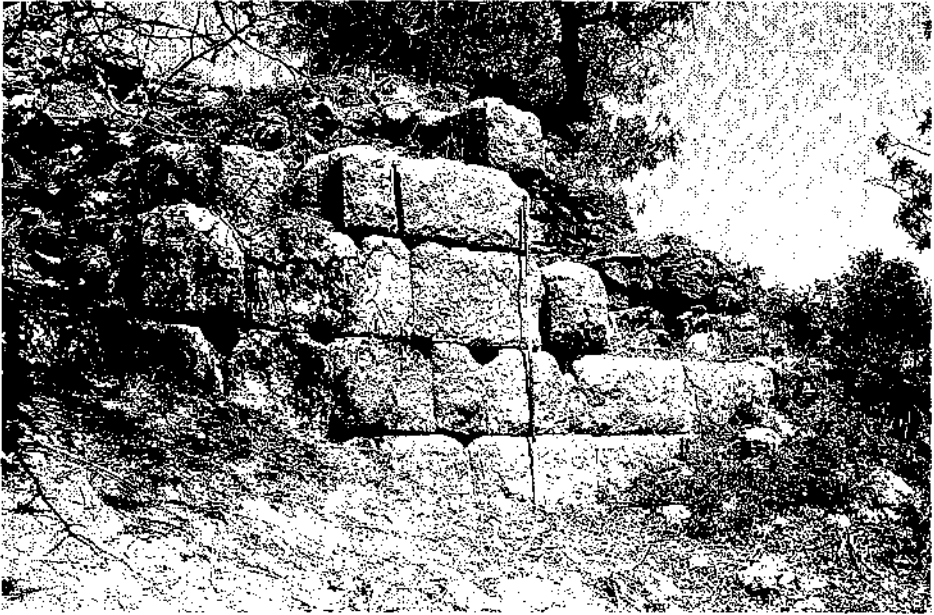
Resim :1

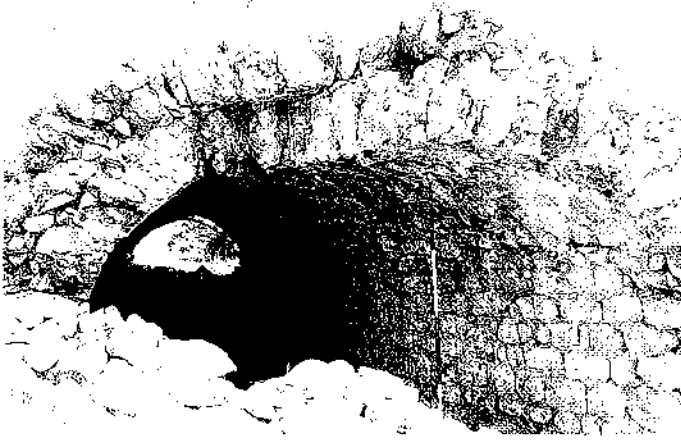
Resim :2

Resim :3

Resim :4

Resim :5

Resim :6